

Atıf / Citation

ÖZCAN, B. (2023). "Eski Uygurca Lokaprajñapti'ye İlişkin Fragmanlar". *Gazi Türkiyat*, 33: 207-234.

Geliş / Submitted 28.07.2023

Kabul / Accepted 08.11.2023

DOI 10.34189/gtd.33.011

ESKİ UYGURCA LOKAPRAJÑAPTI'YE İLİŞKİN FRAGMANLAR

Fragments of Lokaprajñapti in Old Uighur

Betül ÖZCAN*

Öz

Bir başlangıcı ve sonu olduğu düşünülen evrenin hâlâ keşfedilmeyi ve açıklanmayı bekleyen eşsiz bir yapısı vardır. Evrende hiçbir şey sebepsiz meydana gelmez. Her şey sürekli bir değişim ve dönüşüm hâlinindedir. Budist düşünceye göre ise evren; karmalarla var olan, onlar tarafından korunup yine onların eylemleriyle parçalanıp ve canlılar tarafından yönetilen bir yeri temsil eder. Budizm'de "dünya bilgisi" için kullanılan ve bu çalışmanın da konusunu oluşturan Lokaprajñapti terimi evrenin kendiliğinden oluşmadığını, birbirine bağlı olan koşulların veya ilişkilerin toplamından ibaret olduğunu anlatır. Bu birbirine bağlı koşullar Budist öğretilerde "bağımlı köken" olarak bilinir ve Budist metafiziğinin önemli bir parçasını oluşturur. Buddha, aydınlanma yaşadıkdan sonra dostlarına samsâra'da dolaşıp daha fazla ıstırap çekmemeleri için bağımlı kökenin doğasını, nedenini, onu ortadan kaldırmanın yollarını bildiğini söyleyerek onlara yardımcı olmaya çalışır. Bu yazıda Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan Eski Uygurca Lokaprajñapti'ye ait 89 satır hacmindeki dört fragmanın neşri gerçekleştirilecektir. Bu fragmanların arşiv numaraları şu şekildedir: U 5340, U 5349, U 5637 ve U 6004. Şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş bu fragmanların yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, açıklamaları, dizin/sözlüğünün hazırlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Lokaprajñapti, bağımlı köken, evren, metin neşri

Abstract

The cosmos, which is supposed to have a beginning and an end, has an unprecedented design waiting to be discovered and expounded. Nothing in the cosmos happens without a reason. Everything is in a state of constantly changing and transforming. According to Buddhist doctrine, on the other hand, the cosmos represents a place existing with karmas, protected by them, shattered by their actions, and ruled by living things. The term Lokaprajñapti, which is used in Buddhism to refer to "knowledge of the world" and is the focus of this study, tells us that the cosmos did not suddenly originate by itself; instead, it consists of the sum of the interdependent occasions or relations. The interdependent occasions are known in Buddhist doctrine as "dependent origination" and form a critical basis of Buddhist metaphysics. After enlightening, Buddha aspires to help his friends, articulating that he knows the nature of dependent origination, its cause, and ways to annihilate it so that they do not wander in samsâra and suffer more. This article will publish four fragments

* Arş. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum/TÜRKİYE. betul.yasarbas@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7463-8769

of the Old Uighur Lokaprajñapti, preserved in the Berlin Turfan Collection, with a volume of 89 lines. The archive numbers of these fragments are as follows: U 5340, U 5349, U 5637 and U 6004. This article aimed to reveal the transcription, transliteration, translation into Turkish language, explanations, and index/dictionary of this fragment that has yet to be published.

Keywords: Old Uighur, Lokaprajñapti, dependent origination, cosmos, text publication

GİRİŞ

Budizm’de evren için kullanılan *lokadhātu* ifadesi esasen Toharcadan Sanskritçeye geçmiş olup “dünyanın bir bölgesi veya parçası; (Budist kozmolojide) dünya düzeni” anlamlarına gelmektedir (Monier ve Williams 1899: 906a; Edgerton 1953: 464a; Poucha 1955: 273; Adams 2013: 611; ayrıca Wilkens 2021: 455a). Doğa yasalarıyla yönetilen ve birbirine bağlı koşullardan oluşan dünyada belirli bir işleyiş hâkimdir. Bu işleyiş rahatsız edici nedenler olmadığında düzenli bir şekilde devam eder.

“Dünya bilgisi” anlamına gelen *Lokaprajñapti* kelimesi Skt. *loka* “açık alan, yer, oda; bölge; ülke; geniş alan; dünya” (Monier ve Williams 1899: 906a; Edgerton 1953: 463b) + *prajñāpti* “karar verme; yerleştirme; sabitleme” (Edgerton 1953: 359a) ifadelerinin birleşimiyle oluşmuştur. “*Lokaprajñapti*, dünyanın fiziksel düzeni ve meditatif geleneğine atıfta bulunan Budist düşünce okulunun doktrini olarak anlaşılır. Budist düşüncede her şey bağımlı kökene bağlıdır. Budizm’in bütün dalları; dönem, yer ve ekol hepsi bağımlı kökeni ana doktrin olarak kabul eder. Bağımlı köken doktrini, evrenin işleyişini ve insanın var oluşunu mekânsal, zamansal ve mantıksal ilişkiler açısından inceler.” (Sankarnarayan vd. 2002: 72-73). Budizm’de doğum-ölüm çemberi içerisinde kalan her varlık -tanrılar, insanlar, hayvanlar, ölümlerin ruhları, cehennem sakinleri ve şeytanî tanrılar gibi- farklı yaşam biçimlerinde yeniden hayat bulur. Buddha ise duyarlı varlıkların *saṃsāra*’nın döngüsünde daha fazla ıstırap çekmemeleri için onlara ıstırabın doğasını, nedenini, onu ortadan kaldırmanın yollarını bildiğini söyleyerek onların bu döngüden kurtulmalarına yardımcı olur.

Budist dünya görüşü Budist bilgi teorisi üzerine kurulmuştur. Buddha’nın ölümünden sonra Budist öğretilerin hafifletilmesini isteyen bir meclis kurulur ve bunun sonucunda iki temel görüş olarak *Hīnayāna* ve *Mahāyāna* ekolleri ortaya çıkar. Eskilerin yolu olan *Hīnayāna* ekolüne göre; kişi dünyanın çileli hayatından tek başına kurtulmayı amaçlar. Bu mezhep anlayışında mutlak bir gerçek ve mükemmel bilgi vardır; ancak bu yalnızca Buddha’nın mertebesine ulaşanlar için geçerlidir. *Mahāyāna* ekolünde ise; birey *Nirvāṇa*’ya ulaşmak için çarenin tüm insanlığı kurtarmak olduğunu düşünür ve bu yolda geride tek bir canlı kalmayacak şekilde hizmetini gerçekleştirir. “*Hīnayāna* mezhebi olgulara ilişkin dünyaya karşılık gelirken *Mahāyāna* mezhebi mutlak gerçeğe karşılık gelmektedir. Budizm’de eoren kavramı var olsa da *Hīnayāna*, *Mahāyāna* mezhebine göre anlaşılmalıdır. *Hīnayāna*’ya göre Buddha, kozmolojinin ne başlangıcı ne de sonu ile ilgili herhangi bir tartışmayı teşvik etmiştir. Bunun yerine acil ihtiyacı

olan acıdan kurtulmak ve Nirvāṇa'ya ulaşmak için sıradan insana giden yolu göstermeye çalışmıştır." (Sankarnarayan vd. 2002: 81).

Eski Uygurca *Lokaprajñapti'*ye ilişkin bu fragmanlar Budizm'deki dünya bilgisinin anlaşılması için önemlidir. Uzun yıllar araştırılmayı bekleyen bu eserlerin günümüze ulaştırılması Türk dili, edebiyatı ve kültürüne ışık tutacaktır. Şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş Eski Uygurca bu fragmanlar bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır. *Lokaprajñapti* konusuna ilişkin muhtelif metin parçalarından oluşan bu dört fragman 89 satır hacminde olup arşiv numaraları şu şekildedir: U 5340 (T II 898), U 5349 (T III 32; T III 32.4), U 5637 (T II M 855) ve U 6004 (o.F.).

Bu yazıya dâhil edilen ilk fragman U 5340 (T II 898) arşiv numarasını taşımaktadır. Fragmanın bir yüzünde (A) 10, diğer yüzünde de 10 olmak üzere toplam 20 satırlık Eski Uygurca metin yer almaktadır. Özellikle metnin baş ve son kısımlarında hasarlar oldukça fazladır. Bu fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgisi S.-C Raschmann tarafından hazırlanmıştır (URL-01). Bu fragmanın *Lokaprajñapti* isimli metne ait olduğu tespit edilmiştir. Fragman, yazının 01-20. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazının konusunu oluşturan ikinci fragman U 5349 (T III 32; T III 32.4) arşiv numarasını taşımaktadır. Mevcut fragman dört sayfadan oluşmaktadır ve fragmanın fiziksel özellikleri S.-C Raschmann tarafından hazırlanmıştır (URL-02). Metinde hasarlar fazla olmakla birlikte kimi satırlarda da harf kalıntıları dikkat çekmektedir. Fragman *Lokaprajñapti* isimli metne aittir. Toplam 36 satırdan oluşan bu fragman, yazının 21-56. satırlarını oluşturmaktadır.

Metne dâhil edilen üçüncü fragman U 5637 (T II M 855) arşiv numarasını taşımaktadır. Fragmanın bir yüzünde (A) 8, diğer yüzünde de (B) 8 olmak üzere toplam 16 satırlık Eski Uygurca metin bulunmaktadır. Fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgisi S.-C Raschmann tarafından hazırlanmıştır (URL-03). Raschmann'ın da belirttiği üzere metnin A yüzü yıkım ve yırtılma nedeniyle diğer yüze oranla daha fazla hasar almıştır. Budist bir metne ait olduğu tespit edilen bu fragman, yazının 57-72. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazıda ele alınan son fragman ise U 6004 (o.F.) arşiv numarasını taşımaktadır. Fragmanın bir yüzünde (A) 9, diğer yüzünde (B) 8 olmak üzere toplam 17 satırlık Eski Uygurca metin yer almaktadır. Baş kısımlarında hasarlar bulunsa da diğer fragmanlara oranla daha çok bütünlüklü olduğu görülmektedir. Fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgisi S.-C Raschmann tarafından hazırlanmıştır (URL-04). Budist bir metne ait olduğu tespit edilen bu fragman, yazının 73-89. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmaya konu edilen ve şimdiye kadar neşredilmemiş Eski Uygurca fragman yukarıda da belirtildiği gibi *Lokaprajñapti'*ye ilişkin bilgiler vermesi bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada mevzubahis fragmanların yazı çevirimi, harf çevirisi,

Türkiye Türkçesine aktarımı, açıklamaları, dizin/sözlüğü yer almaktadır. Çeviri yazı hazırlanırken *Uigurisches Wörterbuch*'ta belirlenen yazı çevirimi ve harf çevirisi yöntemi takip edilmiştir (krş. Röhrborn 1977-1998: 9-10 ve 13-14; Röhrborn 2010: XXXIII-XXXV). Dört ayrı fragmandan oluşan bu metin parçasında son fragman hariç diğerlerinde çok fazla hasar meydana gelmiştir. Kimi noktalarda metnin bağlamına uygun olarak bazı satırlar restore edilmeye çalışılmış olsa da birkaç yerde kalıntı harflerin yer alması kelimelerin tespitini zorlaştırmıştır. Bununla birlikte metni ortaya koyarken bağlama göre sözcüklerin kazandığı yeni anlamlara da yer verilmiştir. Yine sözlük/dizin kısmında alıntı ifadeler geçtiğinde kelimelerin orijinal biçimlerine de yer verilmiştir.

1. ESKİ UYGURCA METNİN YAZI ÇEVİRİMİ VE HARF ÇEVİRİSİ

U 5340 (T II 898)

A sayfası

(01)	01	t(ä)ñrilig
... .. tkrylyk /.. ...
(02)	02	... [k]arşı ymä bo nom yö[rügi] ...
... /'rşy ym' pw nwm yw////
(03)	03	t(ä)rs yörügl(ä)rig
... .. trs ywyrwk lryk t... ..
(04)	04	[ä]rsär ymä inçip
... .. 'rs'r ym' 'ynçyp
(05)	05	üçägü barça

- /wɣç'kw p`rç` /// ...
- (06) 06 körgülük kolulag[uluk] ...
... .. kwyrkwlwkw qwlwl'q/// ...
- (07) 07 tözün tük[äl] ...
... .. twyz wn twyk// ...
- (08) 08 üçün
... .. // `wɣçwn
- (09) 09 bilgülük
... .. pykwlwkw
- (10) 10 [ü]çün
... .. //çwn
- B sayfası
- (11) 01 ,, muntā[g]
... .. `dy ,, mwnt`/
- (12) 02 [täg]imlig bodis(a)v(a)t t[(e)gin]
... .. ///ymlyk pwdysvt t///
- (13) 03 t(ä)ñrilärniñ ordosı

- tñkryl' rnyñk ` wrdwsy
- (14) 04 [bä]rüki tuyuntaçı ...
... .. //rwky twywn't' çy /...
- (15) 05 [töz]ünlärññ ,, y(a)r[lıkançuçı] ...
... .. //// wn l' r nynk ,, yr//////// ...
- (16) 06 barça ordog ,, yänä ...
... .. p' rç' ' wrdwq ,, y' n' ...
- (17) 07 maitri
... .. // m' ytry
- (18) 08 tugu[m] ...
... .. l' rty twqw/ ...
- (19) 09 yonkn ...
... .. ywryqyn ...
- (20) 10 yörüg
... .. ywrwk /... ..

U 5349 (T III 32; T III 32.4)

A1 sayfası

- (21) 01
... /... ..
- (22) 02 [a]ltı
//ltyl'r/ ...
- (23) 03 b[o] munça t[ör]lüg
p/ mwnç' t//rlwk kr/ ... / wl
- (24) 04 mağıña tururlar ,, [suv] tilgän kalını
'yn'q ynk' twrwr l'r ,, /// tylk'n q'lyny
- (25) 05 altı y(e)g(i)rmi tımän säkiz miñ bärä
'lty ykrmy twm'n s'kyz mynk p'r'
- (26) 06 ... ol ,, arkurusı ülgüsüz ol ,, suv
l'y' 'wl ,, 'rqwrwsy 'wylkwsz 'wl,, swv
- (27) 07 [tilgän] turur ,, suv tilgän
///// ///synk' twrwr ,, swv tylk'n
- (28) 08 ... täñ otuz bärä täriñ ol
// t'nk 'wtwz p'r' t'rynk 'wl
- (29) 09 ol ,, yel tilgän tayak[lıg]
... ..// 'wl ,, yyl tylk'n t'y'q///

(30) 10 [turur] kalını altı mi[ɲ]

//// q'lyny 'lty my//

(31) 11 ülg[üsüz]

... .. 'wlk////

(32) 12 mag

'yn'q

B1 sayfası

(33) 01

... ..

(34) 02 [yalın] çoğ

//// çwq

(35) 03 saçâ öñi [adıra]

s'ç' 'wynky ////

(36) 04 üçün anın saçâ öñi [adıra]

'wyçwn 'nyn s'ç' 'wy/// ////

(37) 05 ... munta[g] yanlıglar te[p] ...

... mwnt'/y'nklyq l'r ty/ ...

- (38) 06 burk ...
... ..lyklyk pwrq ...
- (39) 07 üzä ...
... ..// `wyz ' s'//
- A2 sayfası
- (40) 01
... .. / kw/ ...
- (41) 02 unitmat[in]
... .. / pw ... `wnytm't//
- (42) 03 [u]zati uduns[a]r okısar okı-
//z 'ty `wdwns/r 'wqys'r 'wqy
- (43) 04 mış buyan ädgü kılınç tözi sormak üç
myş pwy'n 'dkw qylynç twyzy swrm'q 'wyç
- (44) 05 üdki burhanlarda bärü ögmiş alkan-
'wydky pwrq'n'l'r d' p'rw 'wykmyş 'lq'n
- (45) 06 mış bolur ,, üç yavlak yolta[kı] t[inl(i)g]
myş pwlwr ,, 'wyç y'vl'q ywlt'// t///

- (46) 07 larnuñ ämgäklärintä uz ... [üç]
l' r nynk 'mk'kl'ryn t' 'wz /w////
- (47) 08 agu nizvani atn
'qw nyz v'ny ''tyn
- (48) 09 [t]ägim yertinçüd[äki]
/'kym yyrtynçwd///
- (49) 10 mahabodi
m'q'pwy
- (50) 11
/// lwk
- B2 sayfası
- (51) 01
... .. wl/ ...
- (52) 02 beş
... .. //lynl'r yn pyş
- (53) 03 y(a)rlikadı tep anı
... .. yrlyq'dy typ ''ny

(54) 04 muntag yañlıglar tep te[sär]
 mwn t'q y'nklyq l'r typ ty//

(55) 05 tapçalıg uluş
 t'p ç'lyq `wlwş

(56) 06 ärsär ,, kirlig
 `rs`r ,, kyrlyk

U 5637 (T II M 855)

A sayfası

(57) 01 tãginsär,,
 y// t`kyns`r ,,

(58) 02 y(a)rlikayur
 /rlyq`ywr

(59) 03 [a]nta bütm[ämäk]lig
 //nt` pwtm///lyk

(60) 04 üdürä tep tedı
 `wydwyr` typ tydy

(61) 05 üzä bo iki ulug ıdok

... .. / 'wyz ' pw 'yky `wlvq 'ydwq

(62) 06makinij tiltagı ,, ...
... .. /m' q nynk tylt' qy ,, //wqy

(63) 07 tep tesär ,, kim
... .. //ytwr typ tys' r ,, kym

(64) 08 yertinçüdä üstünki
... .. yyrtynçyd' 'wystwnky

B sayfası

(65) 01 [a]žundakı
//ž wn d' qy

(66) 02
//d/ /// /// //

(67) 03 ulaŧ[ı] baštınki oro[n]
'wl' t/ p'štynqy 'wrw/

(68) 04 lanğ ,, ikinti orondakı
l'ryq ,, 'ykynty 'wrwnd'qy

- (69) 05 tartgah aryā[dan] ...
synk' t'rtq'ly ''ry'/// ...
- (70) 06 barı y(a)rlikayurlar ,, kim
p'ry yrlyq'ywr l'r ,, kym
- (71) 07 yokarusı amranmak
ywq'rwsy ''mr'nm'q
- (72) 08 kâ sanlıg oron
k' s'nlyq 'wrwn

U 6004 (o. F.)

A sayfası

- (73) 01mak *bilgi* küçlüg bolsar
... ..m'q *pylyky* kwyçlwk pwl's'r
- (74) 02 sakınmış k(ä)rgäk aşup tesâr ...
... .. s'qynmys krk'k ''şwp tys'r ...
- (75) 03 ... tapça arıgsız sakınç bolur ,, bo al{1}
... t'pç' ''ryq syz s'qynç pwlwr ,, pw 'lt/
- (76) 04 sakınıp öz ätözin üstün baş{1n}

- s`qynyp `wyz `t`wyz yn `wystwn p`şd//
- (77) 05 *adakka* tägi tetrü kolulamış k(ä)rgäk ,, altı ...
 `d`q`q` t`ky tytrw qwlwl`myş krk`k ,, `lty ...
- (78) 06 [tapç]a arıgs(ı)z ornagı te[ti]r,, öñtün ked[in akıg]
 ////`ryq syz `wm`qy ty//r,, `wnktwn kyd// ////
- (79) 07 [a]rıgs[ız] [y]olka turur ,, bo arıgs(ı)z
 /ryqs// /wlq` twrwr ,, pw `ryqs
- (80) 08 [yol] öñ mäniz kıl[ma]k
 ///lwk `wynk m`nk yz qy///q
- (81) 09 [kö]ñül
 //nkwl
- B sayfası
- (82) 01 ertkä
tkn` `yrtk`
- (83) 02 [ög]li köñ[ül] töz köñül ,, ögrünçü [köñül]
 ... ///ly kwn/// twyz kwnkwl ,, `wykrwn çw ////
- (84) 03 [y(a)rlıkan]çuçı köñül ,, bo tö[r]t törlüg yav[lak yollar]

- //////////////çwçy kwnkwl ,, pw twy/t twyrlwk y`v/// //
- (85) 04 [kõn]ül alku tnl(1)glarka tetrü kolulamiş ...
... ... //wl`lqw tynlq l`r q` tytrw qwlwl`myş ...
- (86) 05 bo dyan sakinç ärsär ,, övkä kõnül ...
... ... pw dy`n s`qynç`rs`r ,, `wyvk` kwnkwl ...
- (87) 06 ämlägüçi arsay(a)n ot osuglug ...
...ypyn `ml`kwçy `rs`yn `wt`wswqlwq ...
- (88) 07 bo ärür ,, üçünç kim
... .. / pw `rwr ,, `wyçwnç kym q`t// ...
- (89) 08 küç/üg tnl(1)glar bo
... ..y kwyç/wk tynlq l`r pw

2. ESKİ UYGURCA METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

U 5340 (T II 898) A sayfası

(01) tanrılara ilişkin (02) ... [t]ers ayrıca bu öğreti tef[siri] ... (03) yanlış tefsirleri (04) [i]se buna rağmen (05) üçü birlikte bütün (06) ilgiyle bakmak [için] ... (07) soylu tamamı[la] ... (08) için (09) bilecek (10) [i]çin

U 5340 (T II 898) B sayfası

(11) bunun gib[i] (12) [lay]ık p[rens] Bodhisattva (13) tanrıların sarayı (14) -dan itibaren aydınlanacak ... (15) [soy]luların, mer[hametli] ... (16) tamamı sarayı (ve) ayrıca ... (17) Maitreya (~ Skt. *maitreya*) (18) doğu[m] ... (19) eylemini ... (20) tefsir

U 5349 (T III 32; T III 32.4) A1 sayfası

(21) (*hasarlı satır*) (22) [a]ltı (23) b[u] şekilde t[ür]lü (24) umuduna dayanırlar. [Su] çarkı yoğunluğu (25) on altı bin, sekiz bin mil (26) ...-dır. Diğer yanı ölçüsüzdür. Su (27) [çarkı]-dır. Su çarkı (28) ... eşit, otuz mil derinliktedir. (29)-dır. Rüzgâr çarkı(na) dayalı[dır]. (30) yoğunluğu altı bi[n] (31) ölç[üsüz] (32) umut

U 5349 (T III 32; T III 32.4) B1 sayfası

(33) (*hasarlı satır*) (34) parıltı (35) özel (bir şekilde) [ayrıt ederek] (36) bu sebeple özel (bir şekilde) [ayrıt ederek] (37) ... bunun gib[i] söyleyere[k] (38) seçme ... (39) ile ...

U 5349 (T III 32; T III 32.4) A2 sayfası

(40) (*hasarlı satır*) (41) unutm[an] (42) [d]aima hizmet ets[e], çağır[sa], çağır[ı]lmış (43) sevar[ın] esası(nı) sorma, üç (44) zaman(da)ki Buddhalardan beri övmüş (45) olur. Üç kötü yolda[ki] c[an]lıların (46) ızdıraplarında (47) zehir(li) kleşalar adını (48) [d]eğer dünya(sın)[daki] (49) Mahābodhi (50) (*hasarlı satır*)

U 5349 (T III 32; T III 32.4) B2 sayfası

(51) (*hasarlı satır*) (52) beş (53) buyurdu, diyerek onu (54) bunun gibi söyler[se] (55) kirli ülke (56) ise, kirli

U 5637 (T II M 855) A sayfası

(57) erişse (58) emreder. (59) [o]ndan sonra bitm[emeye] ilişkin (60) ayrıntılı söyleyerek, dedi. (61) ile bu iki büyük kutsal (62) nedeni, ... (63) der ise, öyle ki (64) dünyada yukarıdaki

U 5637 (T II M 855) B sayfası

(65) [h]ayat şeklindeki (66) (*hasarlı satır*) (67) birinci[d]en başka ye[r] (68) ... ikinci yerdeki (69) çekmek için, inziva yer[i] ... (70) gitmeyi emrederler. Öyle ki (71) yukarı(sı), sevgi (72) ... bağlı (bulunan) yer

U 6004 (o. F.) A sayfası

(73) bilgisi güçlü olsa (74) düşünmeli, iğrenme meditasyonu denemek olursa ... (75) ... kirliz düşünce olur. Bu alt[ı] (76) düşünüp kendisini baştan (77) ayağa kadar dikkatli (bir şekilde) düşünmüş olmalı. Altı ... (78) [kir]li yer (diye) adlandır[ılı]r. Ön (ve) ar[ka] akıntıları (~ Skt. *āsraṇa*) (79) [k]ir[li] yoldadır. Bu kirliz (80) biçim (ve) görünüş(ü) elde et[me]k (81) [gö]nül

U 6004 (o. F.) B sayfası

(82) suça (83) [te]vecc[üh] esas(lı) gönül, sevinç[li] [gönül] (84) [merham]etli gönül, bu dö[r]t türlü kö[tü] yollar (85) [gön]ül bütün canlılara dikkatli (bir şekilde) bakmış ... (86) bu meditasyon2 (~ Skt. *dhyaṇa*) ise, öfke ... (87) şifa verici iksir gibi ... (88) budur. Üçüncüsü: Öyle ki (89) güçlü canlılar bu

3. ESKİ UYGURCA METNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

(12) **bodis(a)v(a)t t(e)gin**: Bu tamamlama için krş. *bodis(a)v t(e)gin* UW III (Wilkens 2021: 165.)

(13) **t(ä)ñrilärniñ ordosı**: Bu satırda *ordosı* ifadesinden sonra birlikte ikileme oluşturulabilecek *karşısı* kelimesi önerilebilir. Ayrıca *ordo karşı* “saray2, köşk2” ikilemesi için krş. Şen 2002: 204; Ölmez 2017: 279.

(15) **y(a)r[ı]lkançuçı** ...: Bu ifadenin tamamlanması için krş. *[y(a)rı]lkan[çuçı] köñül* 84. satır.

(17) **maitri**: EUyg. bu ifade Soğdcada *m'ytr'k* (Gharib 2004: 209b); Toharcanın A diyalektinde *metrak* “gelecekteki Buddha” (Poucha 1955: 230), Toharcanın B diyalektinde *maitreya* ~ *maitrāk** “gelecekteki Buddha” (Adams 2013: 507) şekillerinde görülürken kelime esasında Skt. *maitreya* “gelecekteki Buddha; Bodhisattva listesinde sonuncu Bodhisattva” (Monier-Williams 1899: 834b; Edgerton 1953: 440a) sözüne dayanır. Ayrıca *Maitreya* hem Buddha hem de Bodhisattva olarak gösterilir (Tokyürek 2019: 102).

(24) **[suv] tilgän**: EUyg. bu ifade “su tekerleği, su çarkı” anlamlarına gelmektedir. Skt. *āpa* “suyun miktarı” (Monier-Williams 1899: 142a; Edgerton 1953: 97a) + *dhātu* “element” (Monier-Williams 1899: 513c; Edgerton 1953: 282a); Çin. 水大 *shuidà* (DDB; Soothill ve Hodous 1937: 159b; Tokyürek 2019: 342) ifadelerine dayanmaktadır. Ayrıca bu ifadenin tamamlanması için krş. 26, 27. satırlar.

(26-27) **suv [tilgän]**: Bu satırın tamamlanması için krş. 24, 27. satırlar.

(29) **yel tilgän**: EUyg. bu ifade “rüzgâr tekerleği” anlamındadır. Skt. *vāyu* “hava, rüzgâr” (Monier-Williams 1899: 942b) + *dhātu* “element” (Monier-Williams 1899: 513c; Edgerton 1953: 282a); Çin. 風 “feng”, 風大 “feng dà” (Soothill ve Hodous 1937: 318a; Tokyürek 2019: 343) ifadelerine dayanmaktadır.

(31) **ülg[üsüz]**: Bu satırın tamamlanması için krş. 26. satır.

(34) **[yalın] çog**: EUyg. bu ifadenin tamamlanmasında *çog* ile birlikte ikileme oluşturan *yalın çog* “parıltı” (Karaman 2022: 129) sözü yardımcı olmuştur.

(35) **sāçā öñji**: Bu ikileme “seçkinz, özelz” anlamlarındadır; krş. Şen 2002: 244; Karaman 2022: 293.

(43) **buyan ädgü kılınç**: EUyg. *buyan* kelimesi Soğdcada *puṇyān* (Gharib 2004: 329b) şeklinde tanıklanırken esasında bu söz Skt. *puṇya* “iyilik, sevap; hayırlı, uğurlu” (Monier-Williams 1899: 632a) ifadesine dayanır. Bu söz ayrıca bir üçleme mahiyetinde olup “sevapz” anlamına gelmektedir. Ayrıca krş. Şen 2002: 80; Ölmez 2017: 259; Karaman 2022: 118.

(44-45) **ög-miş alkan-mış**: Bu ikileme “övmekz” anlamlarındadır; krş. Şen 2002: 213; Ölmez 2017: 281; Karaman 2022: 265.

(45) **üç yavlak yol+ta[kı]**: Bu ifade Çin. 三惡道 *san edao* ~ 三惡趣 *san equ* “üç kötü kader” (DDB) ve Skt. *try-apāya*, *naraka-tiryak-preta* (Hirakawa 1997: 25a; Uzunkaya 2020: 349) karşılıklarındadır.

(46-47) **[üç] agu nizvani**: EUyg. bu ifade Çin. 三毒 *san du*, 三根 *sangen* ve 三株 *san zhu* “üç zehir” anlamındadır; 貪 *tan* “şehvet ya da yanlış istek”, 瞋 *chen* “öfke, nefret” ve 癡 *chi* “cehalet, akılsız ya da Budist doğruları istemeyen” şeklinde üçe ayrılır (Soothill ve Hodous 1937: 69a; Tokyürek 2018: 688). Bununla birlikte 意三 *yi san* “üç şeytani düşünce” (Soothill ve Hodous 1937: 400); Skt. *lobha* “arzu” (Monier-Williams 1899: 905a), Skt. *dveṣa* “nefret” (Monier-Williams 1899: 507a) ve Skt. *moha* “aldatma; dikkat dağınıklığı, şaşkınlık” (Monier-Williams 1899: 836a; Edgerton 1953: 441a) ifadelerinden oluşur (Tokyürek 2018: 688).

(47) **nizvani**: EUyg. bu söz Soğdcada *nyzβ'nyy* ~ *nyzβ'n'k* “ihtiras” (Gharib 2004: 255b) kelimesine dayanmaktadır ve bu sözün Skt. eş değeri *kleśa* “acı, sıkıntı, ızdırıp” (Monier-Williams 1899: 324a; Edgerton 1953: 198a; Wilkens 2021: 492b) ifadesidir.

(49) **mahabodī**: EUyg. bu sözün Toharcadan Sanskritçeye geçtiği düşünülmektedir. Skt. *maha* “büyük” (Monier-Williams 1899: 794b) + *bodhi* “altında mükemmel bilgiğe ulaşılan ya da altında bir adamın Buddha olduğu bilgelik ağacı” (Monier-Williams 1899: 734c; Edgerton 1953: 402a) ifadelerinin birleşiminden oluşmuştur ve *mahabodī* “Buddha'nın altında aydınlandığı ağacın adı” (Wilkens 2021: 459b) anlamındadır. Bu ifade için ayrıca 1016. satıra bk. *mahabodī söğüt tüpintä* (Tezcan 1974: 71).

(65) **[a]žun+dakı**: EUyg. bu ifade Soğdcada 'zwn ~ 'zw'n “hayat şekli, dünya” (Gharib 2004: 17a) kelimesine dayanmaktadır ve bu sözün Skt. eş değeri *gati* “geçiş, ilerleme, hareket” (Monier-Williams 1899: 347c; Edgerton 1953: 208b) ifadesidir.

(74) **aşup**: EUyg. bu ifade Toharcanın A diyalektinde *aśup* “kirlilik” (Poucha 1955: 11), Toharcanın B diyalektinde *aśup* ~ *aśubh* “saldırgan şey” (Adams 2013: 33) şeklinde tanıklanırken kelime esasında Skt. *aśubhā* “utanç verici bir eylem; iğrenme meditasyonu” (Monier-Williams 1899: 113c; Wilkens 2021: 78b) ifadesine dayanmaktadır. Bu ifade için ayrıca 27,19. satıra bk. *kayu toyın dmtar sıyarkı tarka yēde*

ėnip aşup anapana "Hangi rahip cihette sıkıntılı bir yere inip pis (~ Skt. *ařubhā*) ve *ānāpāna* (ruh)." (Tekin 1960: 77).

(75) **tapça arıgsız**: Bu ikileme "kirz, pisz" anlamlarındadır.

(78) **[tapç]a arıgs(ı)z ornacı**: Bu ifadenin tamamlanması için krş. 75. satır.

(83) **[ög]li köy[ül]**: EUyg. bir ifade olan "düşünceli zihin" anlamına gelmektedir; ayrıca krş. Tokyürek 2018: 686.

(83) **töz köñül**: EUyg. bir ifade olan "esaslı zihin" anlamına gelmektedir.

(83) **ögrünçü [köñül]**: EUyg. bir ifade olan "sevinçli gönül" anlamına gelmektedir.

(84) **[y(a)rılıkan]çuçı köñül**: EUyg. bir ifade olan "merhametli gönül" Skt. *maitrī* "iyi niyet" (Monier-Williams 1899: 834b) + *manas* "akıl, anlayış" (Monier-Williams 1899: 784a); Pali dilinde *karuṇā*, *arunā*, *mahākaruṇā* = Çin. 末那 *mo na* (Soothill ve Hodous 1937: 241a), Çin. 大慈 *daci* (Soothill ve Hodous 1937: 88a-b; Hirakawa 1997: 329b), Çin. 慈悲 *cibi* (Soothill ve Hodous 1937: 399b; Hirakawa 1997: 498a) şekillerinde görülmüştür. Ayrıca terim, Budizm'de 'varlıkların acılarını dindirmek için fedakârca hareket etme ve canlıları mutluluğa eriştirme' anlamlarındadır. Bir Bodhisattva'nın en büyük özelliği diğer varlıkları kurtarmak için kendi yaşamını tehlikeye atacak kadar merhamete sahip olmasıdır (Tokyürek 2019: 239).

(84) **tö[r]lt törlüg yav[lak yollar]**: EUyg. bu ifade "dört kötü dünya, hayat" anlamına gelmektedir. Skt. *dur* "kötü, zor" (Monier-Williams 1899: 484b) + *gati* "geçiş, ilerleme, hareket" (Monier-Williams 1899: 347c; Edgerton 1953: 208b) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur.

"Terim genellikle dört şeytani dünya için kullanılır. Ayrıca kötü hayat şeklinde yeniden doğma olarak tanımlanır. Kelime cehennem, pretalar, hayvanlar ve asuralar hayat şekli yani dört kötü yeri ya da dört kötü kaderi ifade eder. İzdırıp olarak nitelendirildiği için şeytani diye adlandırılır. Bununla birlikte üç iyi yoldan biri olan asuralar da çevre tarafından kontrol edilememesi nedeniyle şeytani hayat biçimine dâhil edilir. Bunlar kibirleri yüzünden kendilerini son derece büyük zararlara sokarlar. Dört şeytani yol, canlıların kötü davranışları sonucu oluşan kötü karmaları nedeniyle canlıların var oldukları fiziksel alandır." (Tokyürek 2019: 357).

(86) **dyan**: EUyg. bu kelime Toharcanın A diyalektinde *dhyām* "meditasyon" (Poucha 1955: 139), Toharcanın B diyalektinde *dhyām* "meditasyon" (Adams 2013: 349) tanımlanmıştır; ancak kelime esasında Skt. *dhyāna* "meditasyon, düşünme" (Monier-Williams 1899: 521a; Edgerton 1953: 287a; Wilkens 2021: 249b) sözüne dayanır.

(86) **övkä köñül**: EUyg. bu ifade "öfkeli gönül" anlamındadır. Skt. *dveşa* "kin, nefret, düşmanlık" (Monier-Williams 1899: 507a) şeklinde tanımlanmıştır. Öfke Budizm'de bütün ahlaksızlıkların ve ızdırabın üç kaynağından biri olarak gösterilir. Budizm'de, öfke özellikle nefretin doğumu ve Budist uygulamaya büyük engel olarak nitelendirilir. Budist uygulamadaki faydalı iyi kökleri yıkması ve iyi kökleri kötülüğe

çevirmesi nedeniyle zehir olarak değerlendirilen öfke, ayrıca büyük felaketlere de neden olur. Bunun için, Budist uygulayıcılar özellikle öfkenin karşısı olarak sabır ve merhameti vurgularlar (Tokyürek 2019: 43).

(87) **arsay(a)n**: EUyg. bu kelime Toharcanın A diyalektinde *rāsayaṃ* (Poucha 1955: 255) şeklinde tanıklanırken ifade esasında Skt. *rāsāyana* “iksir ile ilgili, hayat iksiri” (Monier-Williams 1899: 879c; Wilkens 2021: 568a) sözüne dayanmaktadır. Ayrıca bk. *vaybaṣ ṣaṣtarlar(a)g arsayan içmiş* (Kasai 2008: 185).

4. DİZİN VE SÖZLÜK

A

adək “ayak” a.+ka *tägi* 77

[adır]- “ayırarak, ayırt etmek” *säçä öñi* [a].-[a] 35; *säçä ö[ñi]* [a].-[a] 36

agu “zehir” a. *nizvani* 47

[akıg] “akıntı” (~ Skt. *āsraṃa*) *öñtün ke[di]* [a]. 78

alkan- “övmek, methetmek” *ögmiş a.-muş “övmek2”* 44

alku “bütün, hepsi” a. *tnl(ı)glarka* 85

altı, altı, altı[ı], [a]ltı “altı” [a]. 22; a. *mi[η]* 30, a. 77; a. *y(e)g(i)rmi tümän* 25; *bo a.* 75

amranmak “sevgi” a. 71

anı “onu” a. 53

anın “bu sebeple, bundan dolayı” *üçün* a. 36

[a]nta “ondan sonra” [a]. 59

arıgsız, arıgs(ı)z, arıgs(ı)z, [a]rıgs[ız] “kirli” a.+sız 79; *bo [a].+s[ız]* 79; *tapça a.+sız* 75; *[tapç]a a.+s(ı)z “kir2”* 78

arkuru “bir yandan öbür yana” a.+sı *ülgüsüz* 26

arsay(a)n < Toh. A *rāsayaṃ* < Skt. *rāsāyana* “iksir” a. *ot* 87

arya[dan] “manastır; inzivaya çekilme yeri” a. 69

aşup < Toh. A/B *aşup* ~ *aşubh* < Skt. *aşubhā* “iğrenme meditasyonu” a. *tesär* 74

at “isim” *nizvani a.+m* 47

[a]žun < Soğd. *’zwn* ~ *’zw’n* “hayat şekli” [a].+dakı 65

B

bar- "varmak" *b.-ı y(a)rlıkayurlar* 70

barça "hepsi, tamamı" *üçüğü b.* 05, 16

baş[ın] "mükemmel; (metinde) baştaki" *üstün b.* 76

baştınkı "birinci" *b. oro[n]* 67

bärä "mil" *otuz b.* 28; *säkiz miñ b.* 25

bärü "+dAn itibaren, +dAn beri" *burhanlarda b.* 44

[bä]rüki "+dAn itibaren" *[b].* 14

beş "beş" *b.* 52

bil- "bilmek, anlamak" *b.-gülük* 09

bilig "bilgi" *b.+i küçlüg bolsar* 73

bo, b[ol] "bu" *b.* 89; *b. alt[ı]* 75; *b. arıgs(ı)z* 79; *b. dyan* 86; *b. ärür* 88; *b. iki ulug* 61; *b. munça t[ör]lüg* 23; *b. nom yö[rügi]* 02; *b. tö[r]t törlüg yaw[lak yollar]* 84

bodis(a)v(a)t < Soğd. *pwōdytβ ~ pwtystβ* < Skt. *bodhisattva* "aydınlanma varlığı" *b. t[(e)gin]* 12

bol- "olmak" *alkanmış b.-ur* 45; *küçlüg b.-sar* 73; *sakınç b.-ur* 75

burhan "Buddha, aydınlanmış kişi" *üç üdki b.+larda* 44

burk "seçme" *b.* 38

buyan < Soğd. *pwny'n* < Skt. *puṇya* "iyilik, sevap" *b. ädgü kılınç "sevaps"* 43

bütm[ämäk]lig "bitmemeye ilişkin" *b.* 59

Ç

çoğ "parlaklık" *[yalın] ç. "parlıt"* 34

D

dyan < Toh. A/B *dhyām* < Skt. *dhyāna* "meditasyon, düşünme" *d. sakınç ärsär* 86

Ä

ädgü "iyi, sevap" *buyan ä. kılınç "sevaps"* 43

ämgäk "acı, ızdırap" *ä.+lärintä* 46

ämlä- "tedavi etmek, şifa vermek" *ä.-güçi arsay(a)n ot* 87

är-, [ä]r- "yardımcı eylem, -dir" *ä.-sär* 56, 86; *[ä].-sär* 04; *ä.-ür* 88

ätöz "(öz ile birlikte) şahsiyet" *öz ä.+in* 76

E

ert "suç" *e.+kâ* 82

I

ıdok "kutsal" *iki ulug* 1. 61

ınag "umut" *ı.+ıııa tururlar* 24; *ülg[üsüz]* 1. 32

İ

iki "iki" *i. ulug ıdok* 61

ikinti "ikinci" *i. orondaki* 68

inçip "buna rağmen" *ymä* 1. 04

K

kalın "yoğunluk" *k.+ı altı mi[ı]* 30; *[suw] tilgän k.+ı* 24

[k]arşı "ters, zıt" *[k]*. 02

k(ä)rgäk "lazım, gerek" *kolulamış k.* 77; *sakınmış k.* 74

ked[in] "geri, arka" *öııtün k. akıg* 78

kıl- "yapmak, oluşturmak" *öı mähiz k.-[ma]k* 80

kılınç "amel" *buyan ädgü k.* "sevap" 43

kim "kim; öyle ki" *k.* 63, 70, 88

kırlıg "kirlı" *k.* 56

kolula- "düşünmek; ilgi duymak" *k.-mıı 85; k.-mıı k(ä)rgäk* 77; *körgülık k.-g[uluk]* 06

köıül, köıül, köı[ül], [köı]ül, [köı]ül, [köı]ül "gönül" *[k]*. 81; *[k]. alku tınl(ı)glarka* 85; *[ög]li k.* 83; *ögrünçü [k]*. 83; *övökä k.* 86; *töz k.* 83; *[y(a)rlıkan]çuçı k.* 84

kör- "görmek" *k.-gülık kolula[uluk]* 06

küçlög, küçlög "güçlü" *k. bolsar* 73; *k. tınl(ı)glar* 89

M

mahabodı << Skt. *mahābodhi* "Buddha'nın altında aydınlandığı ağacın adı" *m.* 49

maitrı < Soğd. *m'ytr'k*; Toh. A/B *metrak* ~ *maiträ* ~ *maitreya* < Skt. *maitreya* "gelecekteki Buddha" *m.* 17

mähiz "görünüş" *öı m. kul[ma]k* 80

mııı, mıı[ı] "bin" *säkiz m. bärä* 25; *altı m.* 30

munça "böyle, bu şekilde" *m. t[ör]lüg* 23

muntag, munta[g], munta[g] "böyle, bunun gibi" *m. 11; m. yarlıklar* 37, 54

N

nizvani < Soğd. *nyzβ'nyy ~ nyzβ'n'k* "ihtiras" (~ Skt. *kleśa*) *agu n. 47*

nom < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* "öğreti, dinî kaide" (~ Skt. *dharma*) *n. yö[rügi]* 02

O

okı- "çağırarak; çağrılmak" *o.-miş* 42; *uduns[a]r o.-sar* 42

ol "-dır, kopula" *o. 26, 26, 28, 29*

ordo "saray" *barça o.+g* 16; *t(ä)ñrilärniñ o.+sı* 13

ornag "oturulan yer, dinlenme yeri" [*tapç*] *arıs(ı)z o.+ı* 78

oron, oro[n] "yer, alan" *o. 72; baştınkı o.+larıs* 67; *ikinti o.+takı* 68

osuglug "benzer, gibi" *o. 87*

ot "ilaç" *ämlägüçi arsay(a)n o. 87*

otuz "otuz" *o. bürä* 28

Ö

[ö]- "düşünmek" [*ö*]-*gli köñül*] 83

ög- "övmek" *ö.-miş alkanmış "övmek"* 44

ögrünçü "sevinç, mutluluk" *ö. [köñül]* 83

öñ "biçim, şekil" *ö. mäjiz kıl[ma]k* 80

öñi, öñi] "özel, eşsiz" *säçä ö. "özel"* 35, 36

öñtün "önde, ileri" *ö. ked[in]* 78

övkä "öfke" *ö. köñül* 86

öz "varlık, şahıs; (öz ile birlikte) şahsiyet" *ö. ätözin* 76

S

sakın-, sakın- "düşünmek" *s.-ıp* 76; *s.-miş k(ä)rgäk* 74

sakınç "düşünce" *bo dyan s. "meditasyon"* 86; *tapça arısız s. 75*

sanlıg "ait; (bir şeye) bağlı" *s. 72*

säç- "seçmek, ayırmak" *s.-ä öñi "özel"* 35; *s.-ä öñi adıra]* 36

säkiz "sekiz" s. *miñ bärä* 25

sor- "sormak" *tözi s.-mak* 43

suv, [suv] "su" s. [*tilgän*] 26, 27; [*s*]. *tilgän* 24

T

tapça, [tapç]a "kir" t. *arıgsız "kirz"* 75; [*t*]. *arıgs(ı)z* 78

tapçalıg "kirlı" t. *uluş* 55

tart- "çekmek, sürüklemek" t. *-galı* 69

tayak[ıg] "dayalı" *yel tilgän* t. 29

tägi "kadar" *adakka* t. 77

[t]ägim "değer" [*t*]. *yertinçüd[äki]* 48

[täg]limlig "değer" [*t*]. *bodis(a)v(a)t t[(e)gim]* 12

tägin- "erişmek, ulaşmak" t. *-sär* 57

tän "denk, eşit" t. *otuz bärä* 28

t(ä)ñri "tanrı" t. *+lärniñ ordosı* 13

t(ä)ñrilig "tanrı, tanrılara ait" t. 01

tärin "derin" *otuz bärä* t. *ol* 28

t(ä)rs "yanlış" t. *yörügl(ä)riğ* 03

te-, te- "demek, söylemek" t. *-p* 53, 54, 60, 63; t. *-[p]* 37; t. *-di* 60; t. *-sär* 63, 74; t. *-[sär]* 54

t[(e)gin] "prens" *bodis(a)v(a)t* t. 12

te[t]- "adlandırılmak" [*tapç]a arıgs(ı)z ornağı* t. *-[i]r* 78

tetrü "dik dik, dikkatli" t. *kolulamış k(ä)rgäk* 77, 85

tıtag "sebepe, neden" t. *+ı* 62

tınl(ı)g, tınl(ı)g, t[ınl(ı)g] "canlı" *alku* t. *+larka* 85; *küçlüg* t. *+lar* 89; *üç yaolak yolta[kı]* t. *+larnıñ* 45

tilgän, tilgän, [tilgän] "çark, teker" [*suv*] t. 24, 27; *suv* [*t*]. 27; *yel* t. 29

törlüg, t[ör]lüg "türlü" *bo tö[r]t* t. 84; *munça* t. 23

tö[r]t "dört" t. *törlüg* 84

töz "esas" t. *könül* 83; t. *+ı* 43

tözün, [töz]ün "soylu, asil" t. 07; [t].+lärniñ 15

tugu[m] "doğum" t. 18

tur-, [tur]- "durmak; yardımcı eylem; dayanmak" t.-ur 27; [t].-[ur] 30; [a]rıgs[ız] [y]olka t.-ur 79; mağıña t.-urlar 24

tuyun- "aydınlatmak" [bä]rüki t.-taçı 14

tük[äl] "tamamıyla" t. 07

tümän "sayısız" t. säkiz miñ bärä 25

U

udun- "hizmet etmek" u.-s[a]r okısar 42

ulat[ı] "+dAn başka" u. 67

ulug "ulu, yüce" u. ıdok 61

uluş "ülke, memleket" tapçalıg u. 55

unut- "unutmak" u.-mat[m] 41

[u]zati "her zaman, daima" [u]. 42

Ü

üç "üç" ü. üdki burhanlarda 43; ü. yavlak yolta[kı] t[ıml(ı)g] 45; [ü]. agu nizvani (46)

üçägü "üçü birlikte" ü. barça 05

üçün, [ü]çün "için; (anın ile birlikte) onun" ü. 08; [ü]. 10; ü. anın 36

üçünç "üçüncü" ü. kim 88

üid "zaman" üç ü.+ki burhanlarda 44

üdürä "ayrıntılı" ü. tep tedi 60

ülgüsüz, ülg[üsüz] "sayısız, ölçülemez" arkurusı ü. ol 26; ü.+[süz] 31

üstün "üstte, yukarıda" ü. beş 76

üstünki "yukarıdaki" ü. 64

üzä, üzä "ile; vasıtasıyla" ü. 39, 61

Y

[yalın] "parlaklık, parlıltı" [y]. çoğ "parıltı" 34

yanlıg "benzer, gibi" munta[g] y.+lar 37, 54

y(a)rılıka-, y(a)rılıka- “emretmek, buyurmak” *y.-d1* 53; *y.-yur* 58; *barı y.-yurlar* 70

y(a)r[ı]kançuç[ı], [y(a)rılıkan]çuç[ı] “merhametli” *y.* 15; [*y*]. *könül* 84

yavlak, yav[lak] “kötü, fena” *y.* 45, 84

yänä “yine; bundan başka” *y.* 16

y(e)g(i)rmi “yirmi” *altı y. tümän* 25

yel “rüzgâr” *y. tilgän* 29

yertinçü “yeryüzü, dünya” *y.+dä* 64; *y.+d[äki]* 48

ymä, ymä “da, ayrıca, bundan başka” *y. bo nom* 02; *y. inçip* 04

yokaru “yukarı, yukarıya” *y.+sı amranmak* 71

yol, [y]ol, [yol] “yol” [*a*]rıgs[ız] [*y*].+*ka* 79; *arıgs(ı)z* [*y*] 79; *üç yavlak y.+ta[kı]* 45; *yav[lak]* [*y*].+[*lar*] 84

york “eylem” *y.+ın* 19

yörüg, yörüg, yö[rüg] “yorum, tefsir” *y.* 20; *nom y.+[i]* 02; *t(ä)rs y.+l(ä)rig* 03

SONUÇ

Budist kozmolojisinde kendine önemli bir yer edinen *Lokaprajñapti* ifadesi, Budist düşünce okulunun bir doktrini olarak kabul edilmektedir. Bu düşünceye göre, evrende hiçbir şey sebepsiz gerçekleşmez. Mutlak bir gerçek vardır ve bütün olaylar bu gerçek etrafında şekillenir. Bugün Berlin Turfan Koleksiyonu içerisinde U 5340 (T II 898), U 5349 (T III 32; T III 32.4), U 5637 (T II M 855) ve U 6004 (o.F.) arşiv numaralarıyla kayıtlı bu dört fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin notları ve dizini/sözlüğü hazırlanmıştır. Çalışmanın neticesinde ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir. 1) Daha önce neşri gerçekleştirilmemiş bu dört fragman 89 satır hacminde olup Türk dili araştırmalarına metinsel bir veri sunulmuştur. 2) Çalışmaya dâhil edilen fragmanların çok fazla yıpranmış olması bütünlüklü bir metnin ortaya konulmasına engel olsa da bağlama uygun şekilde gerçekleştirilen restorasyon metni daha anlaşılır kılmıştır. 3) Çalışma sonucunda sözlükte toplam 150 madde başı tespit edilmiş; bunlardan 125’ini (% 83,33) isim ve kök gövdesi oluştururken, 25’ini (% 16,66) fiil kök ve gövdesindeki sözcükler oluşturmuştur. 4) Metnin söz varlığında toplam 10 alıntı sözcük belirlenmiştir. Bunlardan 7’si Sanskritçe (% 70), 3’ü Soğdca (% 30) kökenli kelimelerdir. Alıntı sözcüklerin metnin geneline oranı ise % 6,66’dır. 5) Metinde tespit edilen 6 (% 60) Sanskritçe sözcük Toharca veya Soğdca üzerinden Eski Uygurcaya geçmiştir. Ayrıca metinde ara dili tespit edilemeyen 1 (% 10) Sanskritçe sözcük tespit edilmiştir. Bu

çalışmayla *Lokaprajñapti* temalı metin hakkında dört fragman Türk dili araştırmalarına kazandırılmıştır.

İŞARETLER VE KISALTMALAR

...	ifadenin fragmanda okunmadığını gösterir
...2	ikileme
...3	üçleme
<	bir sözcüğün köken bilgisine veya alıntılandığı dile işaret eder
<<	kelimenin hangi dilden Sanskritçeye geçtiğinin bilinmemesi
*	asterisk işareti sözcüğün kökeninden emin olunmadığını gösterir
~	alternasyon işareti kelimenin başka biçiminin de mevcut olduğunu gösterir
+	bir sözcüğün isim olduğunu veya aldığı ekle isimleştiğini belirtir
-	bir sözcüğün fiil olduğunu veya aldığı ekle fiilleştiğini belirtir
()	kelimeleri tamamlamada kullanılır
[]	alıntıda eksik yazıldığı düşünülen ve tamamlanan kısımları gösterir
bk.	bakınız
Çin.	Çince
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
EUyg.	Eski Uygurca
Grek.	Grekçe
krş.	karşılaştırınız
o. F.	ohne Fundsigle [= Fragmanın bulunduğu yeri gösterir işaret mevcut değil]
s.	sayfa sayısı
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
UW	Uigurisches Wörterbuch
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti

KAYNAKÇA

- ADAMS, D. Q. (2013). *A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged* (Vol. 1-2.) Amsterdam ve New York: Rodopi.
- EDGERTON, F. (1953). *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary* (Vol. II). New Haven: Yale University Press.
- GHARİB, B. (1995). *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*. Tehran: Farhang.
- HİRAKAWA, A. (1997). *A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*. Tokyo: Reiyukai.
- KARAMAN, A. (2022). *Eski Türkçede İkilemeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KASAİ, Y. (2008). *Die uigurischen buddhistischen Kolophone*. Turnhout: Brepols.
- MONIER-WILLIAMS, M. (1899). *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- ÖLMEZ, M. (2017). "Eski Uygurca İkilemeler Üzerine." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 65/2: 243-311.
- POUCHA, P. (1955). *Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A*. Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství.

- RÖHRBORN, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Wiesbaden: Steiner.
- RÖHRBORN, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-*. Wiesbaden: Steiner.
- SANKARNARAYAN, K., MATSUDA, K., YORİTAMİ, M. (2002). *Lokaprajāpti: A Critical Exposition of Buddhist Cosmology*. Yeni Delhi: Somaiya.
- SOOTHİLL, W. E., HODOUS, L. (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms: with Sanskrit and English Equivalents and a Sanskrit-Pali Index*. London: Kegan Pauy, Trench, Trubner & Co.
- ŞEN, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilmeler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEKİN, Ş. (1960). *Uygurca Metinler II: Maytrisimit Burkcancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidâî Bir Dram*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- TEZCAN, S. (1974). *Das uigurische Insadi-Sūtra. Mit 69 Faksimiles auf 69 Tafeln*. Berlin: Verlag.
- TOKYÜREK, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOKYÜREK, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UZUNKAYA, U. (2020). *Budizm'in Mahāyāna Ekolüne İlişkin Eski Uygurca Belgeler: Metin-Aktarma-Açıklamalar-Sözlük-Dizin*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- WİLKENS, J. (2021a). *Handwörterbuch des Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch): Eski Uygurcanın El Sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Berlin: Universitätsverlag Göttingen.
- WİLKENS, J. (2021b). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der Vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. III. Fremdelemente. Band 1: eç-bodis(a)v(a)tv*. Steiner.

İnternet Kaynakları

- DDB = "Digital Dictionary of Buddhism". www. buddhism-dict.net (20.07.2023).
- U 5340 (T II 898): (A sayfası): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5340seite1.jpg> (B sayfası): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5340seite2.jpg> (Erişim Tarihi: 20.07.2023).
- U 5349 (T III 32; T III 32.4): (I-II): (A Sayfası): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5349seite1.jpg> (B sayfası): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5349seite2.jpg> (Erişim Tarihi: 20.07.2023).
- U 5637 (T II M 855): (A sayfası): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5637seite1.jpg> (B sayfası): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5637seite2.jpg> (Erişim Tarihi: 20.07.2023).
- U 6004 (o.F.): (A sayfası): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u6004seite1.jpg> (B sayfası): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u6004seite2.jpg> (Erişim Tarihi: 20.07.2023).
- URL-1: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000608 (Erişim Tarihi: 20.07.2023).
- URL-2: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000617 (Erişim Tarihi: 20.07.2023).
- URL-3: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000854 (Erişim Tarihi: 20.07.2023).
- URL-4: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000619 (Erişim Tarihi: 20.07.2023).